

консервативнім та інертнім, виявивши явне небажання до участі в церковних справах ширших — світських чи навіть духовних кіл, цей маленький рух опав, не здужавши зломити розкладових впливів патронату, продажі урядів і напливу цією дорогою чужих «недостойних і неиспитаних» елементів, що далі вели свою розкладову роботу всередині церкви, обезвладнювали і дискредитували її тоді, коли вона повинна була виявити якнайбільшу активність.

Не видко, щоб церква підтримала скільки-небудь енергійно такі підприємства, як Фіоля або Скорини. Повну пасивність виявляє її осередок в такому многоважнім ділі, як відновлення галицько-львівського владичтва. Повну безпорадність показує супроти закидів уряду щодо непорядків і занепаду моральності серед духовенства і вірних. Яскраве свідoctво цьому дає лист старого короля Жигімонта 1546 р., котрим він звернув увагу митрополита, що від князів і панів до нього доходять вісті «о нерядности и несправъ, которая ся дъеть межѣ духовенства вашего греческого закону, такожь межѣ князей и пановъ и простыхъ людей въ законъ вашомъ — а звлаша ижъ межѣ владыкъ всихъ, яко на Вольни ся дъеть, ижъ не подлѣ правилъ святыхъ отецъ и не подлѣ права — блуды и распущенства ся великии дъють», а митрополит «того вѣдати ани вѣстегати» не хоче. Тому великий князь бачить себе змушеним ввійти у функції митрополита: наказує йому скликати на найближче свято Вознесення собор у Вільні, зібрати всіх єпископів для вироблення «постановенья слушного», а на себе бере тоді дати їм директиви: «што маєте межѣ собою справовати, и тыи распущенства вѣры и закону вашего неслушнѣ чиненыи повѣстягати и слушноє постановеньє учинити». Інакше сказавши — великий князь бере на себе роль зверхнього арбітра в справі церковної дисципліни і цим констатує повну нездібність церковного центру відповісти завданням моменту в саму критичну хвилю реформаційного натиску!

Се вповні пояснює, чому до направи церковної організації вважало своїм обов'язком узятись саме громадянство, і то, власне, та його верства, котру економічні й соціальні обставини висували на чергу громадської ініціативи і будівництва.

Перші виступи міщанства. Двадцять літ тому ще початкуючи тоді історик Ів. Крип'якевич, мій співробітник в історичнім семінарі Львівського університету, аналізуючи причини, які висунули на поверхню національного життя львівську українську міщанську громаду, в таких яскравих виразах констатував піднесення західноукраїнського міщанства, помітне на переломі XV і XVI віків:

Нараз на переломі XV і XVI вв. наново підноситься національне життя. Чи то чаша народного горя перейшла вже міру, і утиски правом реакції до-стукалися душі в знеможенім тілі; чи, може, повіяв з заходу вільніший дух ре-несансу-відродження,— будяться поволі й ті, що спали сном середніх віків. Рух зачинає панщизняне селянство, на котрому чужий лад ляг найтяжчим ярмом: не хоче служити панові, підносить десятки малих повстань, освічує Покуття полум'ям бунтом Мухи, а коли все показується безуспішним, тікає по одному, десятками, сотками у вольні ще степи Наддніпрянщини готувати матеріал до козацьких повстань: ті щасливі одинці з-поміж селян, що хоч не мали землі, зуміли ще заховати волю, тікали перед закріпощенням, йдуть як «гульятя» в міста і свіжими силами підкріплюють тут підупалу руську людність. Будиться й міщанство. У Перемишлі посилає Русь депутацію за де-путацією до королів, домагає ся привілеїв, хоче зрівняння з католиками в ма-гістраті і суді, не хоче святкувати латинських свят. В Камінці на Поділлі підіймають руські міщани такий рух, що збентежений латинський архієпис-коп львівський, розуміючи в тім «велику шкоду міста», біжить до короля жа-дати допомоги, й король, бажаючи лишити латинників «при їх праві», зборо-няє будувати в Камінці руську церкву. Не довго зачнуть боронити своїх прав Красностав і Буськ, навіть у менших містечках приходить Русь до голосу: ко-ли 1497 р. Ян Альбрехт стрібував зборонити русинам з львівського перед-містя торгувати разом з вірменами і жидами,— проти цього указу протестує тринадцять галицьких містечок і заявляє, що у них можна торгувати «також і православним»¹.

Очевидно, ні сума народного горя, ні повіви західного Ре-несансу самі по собі не змогли б викликати такого відруху, коли б під ним не знайшлося матеріальної підоснови, що уможлиблювала такі прояви нової енергії. А вони, ці підосно-ви, дійсно були дані розвитком грошового господарства, що виявив себе в Західній Україні, після довгого антракту (заян-ченого розвитком сільського боярського господарства), новим зростом торговельного обороту, транзиту й експорту місцево-го продукту, починаючи як де — то з кінця XIV, то з першої половини, то з середини і другої половини XV віку. Приблиз-но протягом століття — в одних районах довше, в інших ко-ротше — міста і міщанство мали змогу збирати вершки цього обороту як державці джерел різної сировини, експортери і по-середники-перекупці,— поки шляхта, запанувавши цілком повно і неподільно в державі, з останньою чвертю XVI в., не відсунула міщанство від цього посередництва, ухваливши для шляхецького торгу всілякі привілеї, що робили для міщанства неможливою яку-небудь конкуренцію.

На протязі отого не дуже довгого, але помітного віджив-лення міського торговельного капіталу, що потривало місця-ми від середини, місцями від кінця XV в. до останньої чверті або до кінця XVI століття, віджило економічно, розвilo деяку активність і тим самим притягло свіжі сили з периферії (з дрібніших містечок і сіл) також і українське міщанство — хоч як глибоко утруднене воно було всякими обмеженнями *de jure*

¹ Львівська Русь в першій половині XVI в.— Записки львівські, т. LXXXVI, с. 79.

і *de facto*. А відживши — почувши в собі деякі сили, а навколо себе — деякі можливості досягання, воно взялось і до розв'язання чергових національних — церковних і культурних — завдань, занедбаних через упадок і виродження церковної і панської верств. Я мав нагоду згрупувати матеріал, що ілюструє цей процес, — у моїй більшій історії України і в популярних витягах¹, але мушу дещо з того коротко повторити тут, у зв'язку з іншим матеріалом, потрібним для освітлення того процесу, який нас тут ближче займає.

Торговельний капітал у Західній Україні почав наново наростати, очевидно, з останніх десятиліть XIV в., після закінчення тяжкої, руйнної боротьби за Галичину, що виповнила середні десятиліття, коли унія Польщі й Литви об'єднала більш-менш тривко в одній політичній системі українські землі. Але повільний процес цього наростання підноситься раптово, в середніх десятиліттях XV в., коли став сильно припливати, як зазначено було вище, італійський капітал, загрожений на своїх чорноморських шляхах турецьким наступом, — коли турки взялися до Царгороду і замкнули Босфорську протоку.

Уже перед тим звісний і практикований сухий шлях на Схід, «татарська дорога», в котрій Львів, Коломия, Луцьк, Кам'янець, Київ були важливими транзитними торговельними станціями, набирає раптом надзвичайного значення. Італійські корпорації і окремі торговельні дома, що фінансували східну торгівлю, силкуються перенести свої операції на цю дорогу. Каравани східного товару — включно до транспортів українського та кавказького невільника, купованого від татарських та всяких інших промисловців, пішли на Захід через Львів, під протекторатом польської адміністрації. Генуезці благали короля Казимира Ягайловича, щоб узяв у свою опіку їхні чорноморські колонії. Наші міста заройлися італійськими негоціантами та їхніми агентами, що шукали приміщення «безробітному» італійському капіталу; за їх прикладом звернули особливу увагу на українські міста і ті європейські центри, які брали участь в італійській торгівлі зі Сходом — побирали східні товари від італійських фірм, а тепер пробували безпосередньо зв'язатися з українськими торговищами.

Все це викликає небувале доти торговельне і економічне оживлення. Торговельні кон'юнктури викликають нові галузі не тільки торгу, але й промислу і господарства. Так, наприклад, розвивається в значних розмірах експорт червцю (кошені-

¹ Історія України-Руси, т. V, с. 222 і далі, с. 432 і далі: Студії з економічної історії України: Економічний і соціальний перелом XV—XVII вв., окреме видання 1918 р.; Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці, 1912, друге видання (без змін) 1919.

лі), що служив італійським фабрикантам для фарбування тканини на червоно. Італійські капіталісти беруть у державу копальні і рудні, енергійно заходяться довкола побільшення добування солі, галуну тощо. Підіймають із занепаду старий галицький соляний промисел, наново дають значення соляним «руським жупам» поруч «краківських», здобувають широкі ринки для цієї «руської солі», так само і «галуну». Поява місцевої, дешевої солі причиняється до розвитку рибного промислу, експорту соленої риби: риба «львівська» і «красноставська» здобувають собі поважну репутацію. Поруч риби і воску стає надзвичайно важливим предметом експорту худоба — воли набирають значення ходячої монети, «поволовщина», збирана з селян, стає стимулом панського сільського господарства,— поки «попіл» і збіжжя набули своє пізніше значення в новім, грошовім господарстві¹. У цім торгу, перепродажі й заготовці цих предметів вивозу,— наприклад, у закладанні і арендуванні ставів на рибу, скуповуванні воску, випасання волів,— беруть діяльну участь, розуміється, й місцеві люди, між ними й руські підприємці — шляхта, міщани, війти, попи, незважаючи на своє непривілеговане становище, і багатьом з них щастить вибитися коли не на великих, то все-таки помітних купців, скупщиків, посередників. Руські кушніри і кравці (два найбільш розповсюджені між західноукраїнським міщанством ремесла), наприклад, оминаючи заборони, які не допускали православних українців до купецьких гільдій і справжнього торгу «ліктями», скуповують різну сировину, міняють на сукно, виправляють на експорт партії шуб, що мали попит в Італії, в краях балканських тощо. На сукно купують худобу, сукном платять оренду; в тій же ролі фігурує вино, різне коріння (перець, шафран і подібне). Руський міщанин торгує всім, кидається на всі боки, лавіруючи між заборонами, які тяжіли над «руською вірою», і хоч з неймовірними труднощами, часто крахуючи, все-таки вибивається на соціальну поверхню. Львівська «столична» Русь, що в XIV—XV вв. була цілком непомітною величиною, в першій половині XVI починає вже колоти очі католикам: вони нарікають (1529), що русини позаймали «крамниці й місця християн римської віри» — зломали абсолютне і нероздільне панування її та вивісили в цій столиці польського *Drang nach Osten* «руський» національний прапор — видвигнули руську церкву.

Роль Львова з цього погляду була виїмкова, симптоматична, рішача. Від початків польської окупації він із своєю привілегованою німецькою колонією, в протиставлення старому

¹ Див. в VI т. «Історії України», с. 25 і далі, дещо новіше: Ptaśnik, *Kultura włoska*, розділ: *Na ziemi Czerwieńskiej*; Charewiczewa *Z. Handel średowiecznego Lwowa*, 1925.

Галичеві, висувається як столиця і осідок *Poloniae militantis*, як осідок латинського арцибіскупа, «генерального старости земель руських», «руського воєводи» і т. д. У парі з цим ідуть різні економічні привілеї для міщанської католицької громади Львова (в XIV—XV вв. німецької, в XV—XVI польсько-німецької, в другій половині XVI в. вже чисто польської). Львівська громада намагається здобути для себе торговельну монополію в українських землях Польщі: посередництво в торгівлі Заходу зі Сходом, виключні права закордонної торгівлі, через право на так званий склад, себто заборону транзиту із заходу на схід і сходу на захід яким-небудь іншим купцям, крім львівських, і примус розпродажу у Львові гуртом усяких транзитних товарів. Протягом двох століть Львів веде завзяту боротьбу в цім напрямі і почасти дорогою королівських привілеїв, почасти всякими фактичними перешкодами, законними і незаконними, досягає дійсно великі привілеї для себе: фактично не пускає західних купців з їх товарами далі на схід за Львів, змушує їх купувати східні товари у Львові та розпродувати тут свої товари, чи то на ярмарках, чи то в звичайнім торгу гуртом, головно львівським купцям. Так само не пускає південних і східних караванів далі за Львів, а змушує їх розпродуватися у Львові і не дозволяє купцям з українських міст, розташованих на південь і схід від Львова, їздити на куплю і продаж із своїми товарами до західних міст, а примушує їх розторговуватися у Львові¹.

Такий фактичний стан, досягнутий Львовом у другій чверті XV в., зробив його більш ніж центром — фактичним диктатором усієї торгівлі українських земель на схід і південь від нього. Зосередив у Львові торгівлю зі Сходом, транзит молдавський і кримський, почасти московський. Дав незвичайні ресурси львівському міщанству, а з тим оживив, збільшив і підніс українську міщанську громаду львівську.

Все, що було енергійнішого, заможнішого в інших західно-українських містах — особливо в тій зоні, підданій під диктатуру Львова, потяглося з міст і навіть із сіл до Львова, щоб покористуватись його юридичними і фактичними можливостями. У львівських актах першої половини XVI в. повно новоприбулих людей з Дрогобича, Вишні, Перемишля, Рогатина, Щирця, Бібрки, Городка і різних околицьних сіл, що втискуються між львівське міщанство, намагаються вкупитись між львівські доми і крамниці.

¹ Доволі докладно розповіджено історію сих змагань в «Історії України», т. VI, с. 39 і далі. Вирішальну роль у цім процесі відіграв королівський привілей Львову 1424 р., котрим йому визнано право «складу» на сіль та інші товари.

Їм тісно в православнім гетто — малій «руській дільниці»¹, в котрій замкнуло русинів — в сусідстві гетто єврейського — привілейоване католицьке міщанство, не пускаючи на «ринок». Ці енергійні висуванці не для того рвалися до Львова, щоб пасти тут задніх, позбавлені вступу до цехів, приступу до урядів, до найбільш корисних і доходних родів промислу і торгівлі, як та місцева купка львівських міщан, що тихо тиснулася в своїм кутку в XIV— XV вв.

Очевидно, цьому новому напливовому елементові, що не знав таких обмежень по своїх провінційних містах, містечках і селах, і не хотів зносити їх у столиці, мусила належати ініціатива процесів проти обмежень православного міщанства, що піднялись у Львові з кінцем другого десятиліття XVI в.— протестів проти того, що православна присяга не вважається правосильною і в процесах з католиками православні міщани не можуть посилатися на свою присягу, публічного виконування православного обряду влада не дозволяє поза руським кварталом: не дозволяє православному духовенству переходити із св. дарами і з похоронами через ринок та інші вулиці в ризах із співами і засвіченими свічками: православних не приймають до більшості цехів, не дозволяють їм держати шинків, продавати напої, торгувати сукном на лікті і подібне. Ці люди сміливо покликалися на те, що становлять «не малу частину міста», несуть усі міські тягарі зарівно з католиками і, очевидно, повинні користуватися рівними з ними правами. Проти себе вони мали стару, задавнену міську практику, котру задало львівське українське міщанство, і здебільшого дістають відмовні рішення через неї. Але з невгавучою енергією борються і добиваються рівноправності, невпинно шукаючи різних протекторів, українських і не українських, а ще більше покладаючись на силу всемогутнього гроша.

Тільки ця непохитна віра доробкевичів, котрим пощастило збити капіталець, цей догмат всепродажності, котрим вони були перейняті, і певний авантюризм, властивий таким «новим людям», може пояснити нам ту казкову безоглядність і оборотність, виявлену львів'янами в історії відновлення владництва, до котрого під їх проводом узялося галицьке громадянство слідом після цих процесів. Очевидно, тільки такі висуванці могли наелектризувати звироднілі останки галицького боярства, котрі мусили дати фірму цій акції, шануючи шляхетські порядки польської Речі Посполитої, і тільки вони, ці нові люди, з таким

¹ Вона складалася з короткої вулиці, що вела від ринку на схід і досі затримала назву «Руської», та ще коротшої поперечної, тепер званої Бляхарською; сусідня вулиця «Сербська», в львівським жаргоні «Зарванія», була осередком єврейського гетто.

безсоромним переконанням, що все можливо при грошах у цій аристократичній республіці,— могли знайти дороги до королеви і короля, до найвищих стовпів держави, і осягнути те, що за десятки і сотні волів, презентовані кому треба (включно до короля і королеви), король ішов проти претензій і прав найвищого сторожа інтересів католицької церкви на Русі, львівського архиєпископа, котрому «у власть була віддана тугешня Русь». Королівський фактотум без церемонії йшов до канцлера, відбирав уже готовий привілей, виданий в потвердження прав архиєпископа на місцеве владництво, віддирав королівські печатки і дер на шматки пергамент в інтересах кандидата львівських міщан-схизматиків¹. За поміччю кількох сот волів, котрі зібрали оті міщанські простюхи, зимою 1538—1539 р. було відновлено владництво, скасоване майже сто літ тому, і на нім посаджено, *hogribile dictu*, місцевого братчика, безрідного міщанина Макара Рафаїловича, прізвищем Тучапського,— мабуть, по імені села Тучап, з котрого він прийшов до Львова, і тут на торгівлі всякою всячиною, а особливо таки волами ж, доробився деякого маєтку, а головно — довіри, поваги і авторитету серед такого самого нового елемента, як він сам².

Владництво в передовій твердині католицтва, здвигнене міщанськими руками і обсажене міщанством, в наругу всій правлячій католицькій ієрархії — се був знак часу, тріумф нового соціального елемента, відродженої міської буржуазії, безоглядної, нестриманої, повної молодечої сили.

Але в цій свіжості нового соціального елемента, що забезпечувала йому тріумфи в практиці життя, залягали також і слабі сторони його акції. Цим людям вчорашнього дня, практикам життя, доробкевичам, котрим тяжкими трудами довелось взяти за барки фортуна, бракувало традиції, інтелектуальної культури, освіти і ширшого погляду на речі. Видряпавшись на соціальну поверхню і почувачи на собі обов'язок зробити щось для своєї нації, «для доброго посполитого», вони через малу свою освіченість, через вузький практицизм і недостачу ширшої ідеології, дальше ідучих перспектив, не зорієнтувалися ніскільки в нових течіях життя і можливостях, котрі воно відкривало, а хопилися пережитків старого, що вросли були в їх сільський чи дрібно-містечковий побут: інте-

¹ Ся опереткова історія звісна нам завдяки листам львівської громади до митрополита (властиво прикрашені вони підписами шляхти, але це явна декорація тільки); вони становлять чи не найбільш живо писані твори цієї доби, і нижче, через те, будуть подані виривки з них,— хоч вони й не призначались для літературного вжитку.

² Про його походження — в згаданій праці І. Крип'якевича (т. LXXIX, с. 31); він документально спростував традиційну гадку про шляхетське походження Тучапського.

ресів церкви, обряду, ієрархії як національної святості. Цілком так, як у недавню минулому амбітний лавочник, розбагатівши, зачинає від купна нової короги або нового дзвону до церкви, не маючи поняття про якийсь інший пункт амбіції. Львів'яни повели чисто консервативну роботу, стараючись тільки своїми силами й енергією краще виконати те, чого не могла доказати недолуга ієрархія чи пережите боярство-шляхта, і дуже скоро дали себе осідлати тим же таки оборотнішим шляхтичам, як львівські Балабани, що змостившись на владичий престол, почали «хлопати і кожем'якати»: крутити носом на міщанські кушнірські смороди — і заходилися «поставити на належне місце» оту нову буржуазію супроти свого високородного шляхетства і канонічного авторитету. В результаті розпочатий новим міщанством рух вилився в своєрідний руський консерватизм, що пішов у парі не з поступовими європейськими течіями, винесеними західною буржуазією, а з клерикальною, феодальною реакцією, так що й обновили ми наше культурне і соціальне життя *мінімально* — як то далі побачимо.

Це спостереження, що дають нам змогу зробити багатші і краще обслідувані матеріали львівського центру, має силу не тільки для Львова, але й для цілого того міщанського руху, що наростає по менших і більших містах Західної України (Володимир, Луцьк, Кам'янець, Красностав, Перемишль, Сянік, Дрогобич, Стрий, Коломия й ін.) протягом цього століття, а дає себе відчутти головню при кінці XVI в.— коли динамічна сила економічного процесу вже пройшла, але нагромаджені ним засоби починають реалізуватися в культурних і національних справах. Сильні й слабкі сторони цього руху пояснюються вищенаведеним його характером, так як можна його пізнати в рамцях львівського центру.

Коли українська громада Львова почала підійматись, її вільна енергія звертається на опіку над церквою Успенія, що стояла в центрі «Руської вулиці» як її моральний, національний і релігійний осередок — єдина майже маніфестація українського життя, що своїми дзвонами, дозволеними до вжитку в межах українського гетто, нагадувало «столичному місту Русі», що ця Русь іще жива. Найбільш активні й перейняті релігійно-національною свідомістю («русська віра» ж була тоді маніфестацією «руської нації» — першою і для багатьох єдиною!) українські одиниці цієї дільниці становили братство церкви Успенія. Коли це братство організувалось або востаннє реорганізувалось перед відродженням тутешньої громади, зостається невідомим; традиційна дата якогось нібито затраченого королівського привілею братству — 1439 р.— досі не потверджена документально, і в нині відомих актах воно

під іменем братства виступає тільки в XVI столітті. Але фактичне існування його — присутність якоїсь організації, що групувалася навколо церкви, відчувається в різних звітках другої половини XV в. Наприклад, 1472 р. «русини» («Rutheni») виступають в обороні прав церкви на певні ґрунти; 1489 р. виступають в інтересах місцевого священика четверо міщан, три кушніри і четвертий просто Дубович, поіменно ті самі, що кілька літ пізніше виступають в різних церковних справах з титулом «церковників» («vitrici»), інакше «провізори» або «патрони» церковні і т. д. Про організацію міцну й авторитетну довідуємося з відказувань одного з громадян «Руської вулиці», кушніра Курила, за котрі його оскаржено потім перед магістратський суд: що львівська Русь «потаємно робить сходки і там вибирають з-поміж себе бурмистрів і радних руських і много іншого видумують проти міського уряду»¹. А свої настрої ця Русь задокументувала відповіддю на звинувачення католиків (1529), що купці-русини від якогось часу перестали ходити на цехові свята і похорони, відправлювані в костелі: русини заявляють, що дійсно дали «не хочуть ходити на ці похоронні обряди і на служби по померлих, тому що не належать до римської церкви і для них нема користі з богослужень, що відбуваються в римським костелі, бо вони іншої релігії і просто-таки не знають, що тайного або святого мають в собі обряди римської віри, або що собою являють»².

Се лунає гордовито в устах тих безправних паріїв українського гетто! В них єсть самопочуття людей, які знайшли себе: завдяки економічному зростові, завдяки організації, хоч би на тій старій церковній основі. Хотілось би почути з уст тої нової, грядущої сили щось більше, ніж про церкву і обряд! Але його не видко — і не було...

Тому що митрополит — він же для Львова й єпархіальний єпископ (від часів скасування галицької митрополії) — не мав тут ніякого єпархіального представництва — відібраного від нього і переданого львівському арциєпископові — львівські церковні відносини кінця XV і першої половини XVI в. були прості й елементарні: один православно-руський фронт проти католицько-польського і єдиний церковний осередок — в тій братській церкві Руської вулиці. Питання про відносини братства до своєї ієрархії не ускладнювалось нічим; українська громада намагалася зробити все, що могла, для скріплення церковних позицій і збільшення церковних засобів, не замислюючися над поділом компетенцій і впливів між братством і ієрархією. У Вільні, резиденції митрополита — що являлась таким же міщанським центром північним православним, старшим і сильнішим у порівнянні з тим, що наростав тепер у Львові, — ця

¹ Витяг з міських актів 1538 р.— у І. Крип'якевича, т. LXXIX, с. 13.

² Там же, с. 8.

конкуренція зазначилася скоріше. З 1511 р. маємо дуже цікаву грамоту того ж самого Йосипа Солтана: цілий протокол, котрим розмежовуються права і компетенції православної міщанської громади і митрополита чи то його намісника. Митрополит і тут, як в соборних постановах 1509 р., підкреслює принцип — немішання світських людей у церковні справи. На домагання громади він погоджується призначати за нею право контролю маєтків міських церков, участь в інвентаризації їхнього майна при переході від одного священика до другого, як то бувало за попередніх митрополитів, — виходячи з того, що «подобно всякому християнину у шкодному дѣль церковному (такім, що може нанести матеріальну шкоду) церкви Божей стеречи, а наболѣй тымъ, которыи которой церкви приходъ мають і накладають». Дозволяє їй далі представляти йому кандидатів на священничі і дияконські вакансії. Але рішуче опротестовує заведену міщанами в останніх кільканадцяти літах практику «подавати» вакантні церкви і «ув'язувати» (вводити у володіння) нового священика, даючи йому ключ від церкви. Митрополит мав те переконання, що то було «не подлуг церкви Святого Письма», і що вони «не слушно чинили, що къ церкви Божей касалися», і довівши свідками, що такого порядку давніш не було, аби міщани відбирали до себе ключі спорожнілої церкви і від себе давали їх як інвеституру новому попові, він на майбутнє їм рішуче того відмовив і так мотивував свій ієрархічний погляд у справі церковних компетенцій:

В правилах святих отець святі верховні апостоли Петро і Павел написали, щоб мирські люди — ані князь, ані убог — не обладали нічим у церковнім управлінні, ані священиками, від церкви нічого не брали — тільки благословення і прощення. Бо всякий вибір і постановлення мирське не тверде: хто коли був мирськими владами вибраний і від них прийняв якусь церкву, се діло не тверде і приносить у такого попа виключення і відлучення. Вибір ієреїв і подавання церков і престолів Божих се діло більшого святителя. А мирські люди, великі й малі, мають коритись архіереям і ієреям і у всім їх слухатися¹.

Львівська громада стрілася з цією ідеологією церковного абсолютизму сорок літ пізніш, коли на здвигненім нею владичім престолі засів проворний місцевий шляхтич Марко Балабан. З початку придобившись до братчиків², потім купивши собі у короля «експектативу» на це владичтво і нарешті — діставши посвячення (з іменем Арсенія, 1549), він, видко, вирішив, що далі йому нема чого стісняти себе перед братчиками і розгорнув перед львівською громадою цю ж теорію церковного абсолютизму, підшиту, в додатку, ще шляхетською пихою та панощенням перед міським «поспольством».

¹ Археографическій сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западнаго края, VI, с. 11.

² У 1548—1549 рр. він, очевидно, організував опозицію серед братства проти старого Макара Тучапського — виїмки у І. Крип'якевича, с. 40—41.

З 1550-х рр. починається завзята боротьба і «мучительство ба-лабанське» над львівською громадою, що потягнулась до кінця століття. Було б нам дуже цінно мати декларації обох сторін, котрі б увели нас в їх ідеологію, але ми їх не маємо, аж до 1580-х років, коли ця боротьба ускладнилася втручанням патріархів, справою унії і т. д. Бачимо тільки, що братство в цій боротьбі визначається великою стриманістю, пасивністю, повагою до єпископського престолу. Маючи перед собою спільного переможного ворога в клерикально-католицьких колах магістрату і арцибіскупської капітули, львівська українська громада, очевидно, не хотіла розривати свого фронту, ділити свої сили — хоча всі обставини пхали її на дорогу повного розриву з ієрархією й переходу на демократичну організацію, аналогічну з реформатськими громадами.

Свідомість своєї економічної слабості, фактичне положення колонії, в своїм — не своїм місті мусили стримувати її від всякого різкого кроку, що міг би відчужити від неї православний світ і позбавити його моральної і матеріальної підтримки, котру вона дуже цінила. Але заразом, я думаю, у цій пасивності виявлялася також ота недостача культурної традиції й ідеологічних засобів, котру я підкреслив у цих нових людях XVI віку.

Але се ми побачимо далі — на конкретних фактах і творах. Тут вдоволимося тим, що ми знайшли і вказали ту нову силу, що між пережитою земельною аристократією і пережитою церковною ієрархією давала нові імпульси життю, громадській акції і мислі, виступаючи їм на переміні. Ми відгадуємо її за лаштунками літературних і громадських течій кінця XV і початку XVI в., що їх вище оглянули. Ми тепер знаємо більше-менше ту реальну, матеріальну опору, невеликий, але міцний і відпорний, «третьій елемент» наш, на яким могли спиратися тодішні епігони старої культури, коли їм бракувало помочі деінде, і ті новатори, що старались себе проявити більш оригінально і планово під повіями західної Реформації в другій половині XVI століття. Поки що з нас цього досить; решту відкладемо на пізніше.

Літературні засоби і впливи. Деякі колективні твори XV—XVI вв. Вище ми зазначили, по можливості, ті соціальні й культурні течії, що приготували ґрунт для відродження XVI в. Треба ще сказати про ті літературні засоби, котрими розпоряджало для нього наше громадянство — а для того спинитись на яскравіших їхніх виявах у XV—XVI в.

Спиняючись над цим питанням в огляді українського культурного життя багато літ тому¹, я так підсумовував свої спостереження:

¹ В «Історії України-Руси», 1907, т. VI, с. 355 і далі.